

Informační výuka VŠ studentů a pedagogů

Jiří Potáček

Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně
potacek@mendelu.cz

INFORUM 2009: 15. Konference o profesionálních informačních zdrojích
Praha, 27.-29. 5. 2009

Abstrakt

Současní vysokoškolští studenti i většina pedagogů patří do skupiny počítačově gramotných osob. Na odpovídající úrovni však není jejich informační gramotnost a znalosti způsobů, metod a forem přístupu k dnes již široce nabízeným e-zdrojům. Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, která dlouhodobě zabezpečuje doplňující pedagogické vzdělávání pro učitele středních škol, učilišť a mistrů odborné výchovy, proto zařadila již před 15 léty do výuky předmět s názvem Informační technologie, a to jak v řádném, tak i kombinovaném studiu. Informační výchova byla rovněž zařazována mezi základní informace podávané v rámci úvodu do studia pro studenty nastupující k vysokoškolskému studiu a také pro doktorandy v metodice vědecké práce. Nyní tuto informační výchovu zabezpečuje Institut celoživotního vzdělávání MZLU v Brně. Od r.2009 bude informační výchova také jednou ze součástí projektu podpořeného ESF v OP Vzdělávání pro konkurenceschopnost. Jeho významnou klíčovou aktivitou bude Mendelova interní univerzita s informační výchovou směřující k využívání e-zdrojů.

1 ÚVOD

Před 6 léty jsem na konferenci INFORUM 2003 v sekci Role informačních pracovníků v procesu vzdělávání uvedl příspěvek s názvem „Informační výchova učitelů“. V něm bylo zmíněno probíhající doplňkové pedagogické vzdělávání na Mendelově zemědělské a lesnické univerzitě v Brně, do něhož byl již v roce 1995 zařazen jednosemestrální výukový předmět s názvem „Informační technologie“, jehož cílem bylo dosažení zlepšení vztahů vzdělávaných učitelů k používání výpočetní a didaktické techniky, ať již jako nástroje pro získávání podkladů pro odborný předmět výuky, nebo jako pomůcky při přednáškách a cvičeních a konečně i při zadávání úkolů studentům. V úvodním týdnu nástupu nových studentů do prvních ročníků vysokoškolského studia začal být organizován v tehdejší době na univerzitě „Úvod do studia“, do něhož jednotlivé fakulty zařazovaly podle svého uvážení několikahodinový předmět, který seznamoval s možnostmi přístupu k informačním zdrojům potřebným při studiu. Když bylo podle nového vysokoškolského zákona zřízeno doktorandské studium, byla zde vyjádřena potřeba seznamovat studující s informačními zdroji potřebnými nejen k přímému studiu a samostudiu, ale rovněž pro publikační činnost doktorandů. I tato problematika byla zařazována jednotlivými fakultami do některého z předmětů, který se zabýval metodikou vědecké práce.

2 HISTORIE

V souladu s rozvojem technických prostředků a vývojem elektroniky dochází průběžně také k odpovídajícím změnám v možnostech přístupu k informacím, na což musí reagovat i informační vzdělávání. Aniž bychom si to uvědomovali, není tak vzdálená doba, kdy počítače byly určeny pouze pro výpočetní operace a práce s texty byla jen okrajovou záležitostí. K dispozici jsme měli jen klasické informační zdroje a takto jsme orientovali i výuku ještě před 15 léty, kdy jsme zaváděli automatizaci v knihovnicko-informačních službách.

Bylo to doplňkové pedagogické vzdělávání pro učitele středních škol a odborných učilišť, které bylo akreditováno na Mendelově zemědělské a lesnické univerzitě v Brně, kde byla již od akademického roku 1995/1996 zařazena jednosemestrální výuka informačních technologií. Jejím cílem bylo dosažení zlepšení vztahů vzdělávaných učitelů nejen k používání výpočetní a didaktické techniky, ať již jako nástroje pro výběr informačních zdrojů, jako podkladů pro odborný předmět výuky, nebo jako pomůcky při přednáškách a cvičeních a konečně i při zadávání úkolů studentům, ale také k vytváření pozitivních vztahů k moderním technickým prostředkům, jejichž uplatnění se ve všech oborech stále rozšiřovalo. V prvním akademickém roce byl předmět zařazen pouze jako výběrový a očekávalo se, jaký zájem budoucích učitelů tento předmět vzbudí. Překvapivě se v tomto prvním roce přihlásilo 48 ze 60 studentů v ročníku, tj. 80% studujících. V dalším akademickém roce se stala informační výchova již nedílnou součástí vzdělávání učitelů. Narůstající uplatnění prostředků výpočetní techniky v posledním desetiletí minulého století se projevovalo zejména v zájmech studentů, a proto je bylo třeba co nejdříve přenést mezi učitele, kteří měli dokázat uplatnit nové technické prostředky ve svém vlastním vzdělávání a následně je využívat ve výchovném procesu. Před patnácti léty však počítače ještě nebyly dostačujícím způsobem vybaveny pro práci s informacemi, rovněž počítačové sítě, zejména internet, nebyly v našich školních podmínkách natolik rozšířeny, aby se staly pomocníkem učitele, v některých případech byly naopak považovány učitelem za přítěž a setkávali jsme se s odporem pedagogů k požadavku učit se něčemu novému.

Jelikož se však v několika následujících letech začala vybavovat veškerá vzdělávací zařízení počítači a internetová síť byla celoplošně rozšiřována v celé republice, pochopili i mnozí konzervativní učitelé, že nemohou zaostávat za celosvětovým vývojem a začali se zajímat o získání počítačové gramotnosti. Ta však nestačila a v souladu s Konceptí státní informační politiky ve vzdělávání, která byla vyhlášena jako usnesení vlády ČR č. 351 ze dne 10. dubna 2000, bylo třeba organizovat výuku informační gramotnosti. Současně se však objevily také nové možnosti přístupu k informačním zdrojům. Elektronika pronikla významně do knihovnicko-informačních služeb a proto bylo třeba aktualizovat zaměření obsahu předmětu „Informační technologie“ na získání informační gramotnosti v co největším rozsahu, který by odpovídal rozvoji technických prostředků a které by mohli využívat jak učitelé tak studenti všech oborů.

Doplňkového pedagogického vzdělávání se zúčastňovali jednak studenti řádného studia některé z fakult univerzity v průběhu čtvrtého a pátého ročníku nebo distanční studenti, kteří již absolvovali vysokoškolské vzdělání na jiných vysokých školách a potřebovali k výkonu svého učitelského povolání mít i pedagogické vzdělání. Toto studium bylo svěřeno do působnosti Ústavu humanitních věd a byl vždy ukončen pedagogickou praxí, vypracováním závěrečné písemné práce, jejím obhájením a závěrečnými zkouškami. Pro vypracování závěrečných prací byla vyhlášována

témata také z předmětu Informační technologie, v každém ročníku jich bývalo minimálně pět.

V prvních letech výuky nebyl jasný stupeň znalostí jednotlivců, se kterými přicházeli, byla proto při udílení zápočtů prováděna anketa mezi studujícími, aby sloužila pro modifikaci a upřesnění přednášené látky v následujícím období. V té době bylo také na MZLU v Brně otevřeno nové informační centrum jako speciální studovna tehdy s 15 počítači připojenými na internet. Zde se po uskutečnění přednáškové části uskutečňovaly hodiny cvičení, kdy studenti obdrželi zadání, ve kterém měli osvědčit své schopnosti využívat informační technologie při práci učitele. Cvičení se většinou konala v sobotu, kdy bylo informační centrum vyhrazeno pouze pro výuku.

3 SOUČASNÁ SITUACE

Jak vypadá současná vysokoškolská výuka bez ohledu na vyučované předměty? Nejsme již překvapeni, jako pedagogové, že máme k dispozici moderní audiovizuální a didaktickou techniku, kterou je vybavena většina poslucháren a máme k dispozici počítačové učebny, v nichž jsou všechna pracoviště vybavena počítači připojenými k internetu. To se projevuje také vlivem na informační výchovu pedagogů a studujících, která byla svěřena od roku 2007 do působnosti nově založeného vysokoškolského ústavu Institutu celoživotního vzdělávání (ICV) na MZLU v Brně.

Nyní je informační výchova zařazena nejen do doplňujícího pedagogického studia jako povinný předmět, ale i do bakalářského studia a dalších specializovaných výukových kurzů na ICV. Výuka je rozdělena tak, že se uskutečňuje zvlášť pro studenty denního studia a zvlášť pro studenty v distančním studiu. Osnova je sice pevná, ale je neustále aktualizována tak, aby studující obdrželi takové základy, které odpovídají rozvoji techniky a technologie. Pedagogové tak mohou při svých vlastních přednáškách a vedení studentů využívat nejmodernějších metod z oblasti informačních technologií. Studenti jsou vychováni tak, aby dokázali v maximální míře využívat nabízené informační zdroje, a to zejména elektronické. Je třeba dodat, že původní výuka byla zaměřena také na počítačovou gramotnost učitelů a studujících, nyní se počítačová gramotnost již předpokládá a počítače jsou považovány pouze za jeden z nástrojů, který využívají, aby dosáhli předepsaného stupně informační gramotnosti.

Informační výchova na ICV MZLU v Brně je realizována v bakalářském studijním programu akreditovaném MŠMT pod názvem Specializace v pedagogice, dále v celoživotním vzdělávání učitelů ve studijních programech Učitelství odborných předmětů a Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku a rovněž v programu Praktické kompetence pro začínající učitele. Vyučované předměty mají názvy „Informační technologie ve výuce“ a „Informační technologie a moderní didaktická technika ve výuce“. Jejich obsahem je především seznámení s klasickými a elektronickými informačními zdroji. V souvislosti s tím jsou probírány způsoby a formy vyhledávání v dostupných databázích, které jsou doplněny praktickými cvičeními, za které získávají absolventi zápočet. Důležitou součástí výuky jsou také části autorského zákona a pravidla citování. Zde je prezentován, doporučován a s velkým úspěchem využíván Projekt Bibliografické citace dle normy ČSN ISO 690 a 690-2, který také získal Cenu INFORUM za rok 2005. Podobně je velmi oceňován i projekt JIB (Jednotná informační brána) jako významný zdroj při vyhledávání potřebných informačních materiálů různých kategorií – tuzemských i zahraničních knih, časopisů, článků apod. Studující jsou seznamováni i s elektronickými

informačními zdroji, mezi něž patří elektronické knihy, elektronické verze časopisů a databáze. Dále jsou předváděny ukázky přístupu k předplaceným a konsorciálním zdrojům. Důležité jsou i způsoby posuzování veřejně přístupných zdrojů na internetu.

Od akademického roku 2008/9 byla rozšířena informační výchova také pro Provozně ekonomickou fakultu v předmětu nazvaném „Komunikační dovednosti“, který byl zařazen jako výběrový a přihlásilo se do něho 62 studentů bakalářského a magisterského studia. Zápočet je ohodnocen 2 kredity. Výuku opět zabezpečuje Institut celoživotního vzdělávání a je dotován 2 hodinami přednášek a 1 hodinou cvičení týdně. Zejména cvičení, k jejichž inspiraci bylo využito i některých námětů Infogramu, upravených pro místní podmínky MZLU v Brně, se setkávají s velkým zájmem a jsou oceňována jako velmi přínosná pro praxi. Vyžádané hodnocení tohoto předmětu ze strany studujících, který byl zařazen jako nový a bylo třeba získat zpětnou vazbu pro budoucí období, vyplynul velmi příznivý výsledek. Otázky zněly:

- a) Jak využijete komunikační dovednosti ve svém studiu
- b) O jaké oblasti v komunikačních dovednostech byste potřebovali výuku rozšířit

Odpovědi, které lze považovat za charakteristické, zněly:

- a) „Vzhledem k tomu, že ve většině předmětů jsme povinni vypracovávat různé seminární práce apod., komunikační dovednosti mi pomohou se lépe pohybovat v informačních bránách na internetu. Díky tomuto předmětu jsem poznala nové stránky, kde se dá získat spousta informací. Komunikační dovednosti mi budou nápomocny i při psaní mé bakalářské práce, využiji schopnost vyhledávání informací na internetu a také citace podle normy ISO 690. Tento předmět nebudu využívat pouze při mém studiu, ale i v běžném životě- při vyhledávání nových informací.“
- a) „Předmět KOD dává potřebné informace pro vysokoškolské studenty. Tyto informace jistě využiji nejen během psaní diplomové práce, ale myslím si, že i v zaměstnání. Znat, jak psát odborné – vědecké – práce a články je velmi potřebné pro objektivnost a pravdivost použitých zdrojů. Předmět bych zvláště doporučil jako bakalářský seminář.“
- b) Žádné výhrady k tomuto předmětu nemám, jeho výuka byla dostačující.
- b) Obsah předmětu se mi zdál dobrý, rozšířit by se mohla zajímavá kapitola o mezilidské komunikaci.

Ve stejném duchu byla většina odpovědí, z čehož vyplynulo, že všichni považují informační výchovu za velmi užitečnou nejen pro dobu studia, ale také pro praktický život, pro který jsou vysokoškolským vzděláváním připravováni.

Stručnou zmínku zasluhuje i řešení projektu z podpory ESF v průběhu roku 2008 na ICV MZLU v Brně „Zkvalitnění programu pedagogické způsobilosti prostřednictvím realizace systémového rozvoje trenérských zdrojů“, v rámci jehož modulu 3 - Využití informačních technologií ve výuce střední školy byly vypracovány studijní opory a realizovány přednášky s cvičeními na téma: „Moderní technologie a aktuální zdroje informací“. Byly zde získány zkušenosti s řešením projektů ESF, do jejichž obsahu byla také zařazena informační výchova.

4 PERSPEKTIVA

Je nesporné, že informační výchova nejen studentů, ale i pedagogů, bude též v následujícím období tvořit významnou součást výchovného procesu na vysoké škole. Zatímco dosavadní vzdělávání na ICV MZLU v Brně bylo orientováno na vysokoškolské studenty, učitele na středních školách, mistry odborné výchovy, případně i účastníky odborných kurzů, je v perspektivním záměru též výchova vlastních vysokoškolských učitelů. Středoškolští pedagogové musí mít odbornou certifikaci pedagogického minima, aby splňovali kvalifikační předpoklady pro výuku na střední škole. Na vysoké škole však dosud nebyla vyžadována od asistentů, ale

ani od docentů a profesorů, kteří jsou vysokými odborníky ve své profesi, aby měli také profesi pedagogickou. Z toho plynulo často mnoho problémů, když vysoce odborný specialista byl ve vzdělávacím procesu hodnocen studenty velmi negativně, jelikož nedodržel pedagogické a didaktické zásady.

Institut celoživotního vzdělávání na MZLU v Brně se proto zaměřil na základě zkušeností, které získal s řešením dalšího projektu v průběhu let 2006-8 „Vypracování systému moderního způsobu řízení lidských zdrojů ve specifických podmínkách univerzitního prostředí a jeho zavedení do praxe včetně personálního zajištění“, na řešení této problematiky podáním návrhu na výchovu vlastních pracovníků univerzity. V rámci Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost byl proto podán projekt, který byl přijat k financování z prostředků ESF. V rámci tohoto projektu, který bude řešen v období 5/2009 až 4/2012 bude realizována tzv. Mendelova interní univerzita (MIU), do níž budou zařazeni zaměstnanci MZLU v Brně všech kategorií – pedagogičtí i nepedagogičtí pracovníci. Součástí odborných kurzů bude rovněž informační výchova. Takto bude informační vzdělávání dále rozšířeno nad rámec řádného studia a pořádaných specializovaných kurzů.

5 ZÁVĚR

Zkušenosti z dosavadní informační výchovy studentů i učitelů na MZLU v Brně ukazují, že nelze ponechávat tuto oblast jen náhodě a uživatelé informačních služeb, mezi něž dnes patří prakticky všichni občané, musí být systematicky vedeni a nelze připustit, aby jim byly poskytovány pouze služby pasivní. Nelze čekat na situaci, kdy osoba, která potřebuje informace, bude je živelně a náhodně vyhledávat tak jak se to podaří na základě intuice nebo základních znalostí. Cíle výchovy k informační gramotnosti musí být naplňovány především na vysokých školách, kde jsou vychováváni nejen studenti, ale také učitelé, kteří budou dále přenášet své znalosti vzdělávaným studentům. Zde je třeba vysoce kladně hodnotit iniciativu Asociace knihoven vysokých škol a její Odborné komise pro informační vzdělávání a informační gramotnost na vysokých školách, zejména jejími standardy. Dále je to portál Infogram, vzniklý za podpory MŠMT, který významným způsobem podporuje informační výchovu a přivádí uživatele k elektronickým informačním zdrojům a bude v tom jistě v budoucím období pokračovat formou dalších zpracovaných modulů využitelných v širokém spektru vzdělávání k dosažení informační gramotnosti.

Odkaz na literaturu

POTÁČEK, J. *Informační technologie pro řízené samostudium v doplňujícím pedagogickém studiu*. Skriptum MZLU v Brně. Brno 2002. ISBN 80-7157-587-X.

POTÁČEK, J. *Informační výchova učitelů*. In: Sborník z konference Inforum 2003. Praha 2003. ISSN 1801-2213.

POTÁČEK, J. *Elektronické informace mění vysokoškolské studium*. In: Sborník z konference INFOS 2005, Stará Lesná 2005.

POTÁČEK, J. *Moderní technologie a aktuální zdroje informací*. Modul 3 -ESF - Využití IT ve výuce. MZLU v Brně 2008. ISBN 978-80-7375-149-4.

Autor:

Ing. Jiří Potáček, CSc., Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně,
Institut celoživotního vzdělávání, 61300 Brno, Zemědělská 1,

potacek@mendelu.cz, tel. 545132678